

בענין תוספת אודה

הרב נחמיה ברנדייס

נידון זה הוא מעשי מאוד, ובפרט בזמנינו שהאור מצוי, ובד"כ אין שום מקום חשוך לגמרי, וצריך לדעת אם ניתן לברך כה"ג על הדלקת הנרות. הנה מדברי התוס' בשבת (כה ב') משמע דאפשר להדליק נר נוסף אחרי שיש נר דלוק כבר ולברך עליו, וז"ל התוס', ומה שאומר טעם אחר שלא לברך, משום שאם היתה מודלקת ועומדת לא היה צריך לכבותה ולחזור ולהדליקה ולא להדליק אחרת, עכ"ל. ומשמע שאף אם יש כבר אור ואינו פוטר מהדלקה, מהני להוסיף עוד נר ויוצא בזה.

וכן מבואר מדברי ראבי"ה (קצט) שכתב שהמדליק לא יקרא שם מצוה על הגר הראשון, מפני שאז לא יוכל לברך על השני כיון שכבר הראשון מחייבו ברכה, אלא ידליקנו שלא לשם מצוה ואז יברך על השני וידליקנו. וחזינן דיכול לברך אף אחר שדלוק כבר נר, וכן כתב וז"ל, אם ב' בעלי בתים דרים ביחד דמי להא דתניא והמהדרין נר לכל אחד ואחד, וכל שכן לשאינן בני ביתו, עכ"ל. הרי שכל אחד מדליק בפ"ע. [מיהו אי ס"ל כהרמב"ם דבעה"ב מדליק לכולם וממילא רק הוא מברך אין ראייה מזה, אבל מ"מ מדבריו הראשונים יש ראייה].

וכן איתא בתשובת מהרי"ל (סימן נ"ג) וז"ל, אלו הנוספים לידן חשיב לשלום בית אף על גב דבלאו הכי איכא נרות טובא בבית הכנסת, מידי דהוה ב' וג' בעלי בתים אוכלים במקום אחד, כל אחד מברך על מגורה שלו אף על פי שיש כבר אורה מרובה, אף על גב שהא"ו גמגם בזה מכל מקום יש מנהגינו הכי. ובעניות דעתי נ"ל ליישב דכל מה דמיתוסף אורה יש ביה שלום בית טפי ושמחה יתירה להנאת אורה בכל זוויות וזוויות, עכ"ל. וכן פסק השו"ע לדינא, אלא שכיון שמהרי"ל כתב שהא"ו גמגם בזה המליץ המחבר

להמנע מספק ברכות, וז"ל המחבר, ב' או ג' בעלי בתים אוכלים במקום א', י"א שכל אחד מברך על מנורה שלו, ויש מגמגם בדבר, ונכון ליהזר בספק ברכות ולא יברך אלא אחד, עכ"ל. והרמ"א הגיה עליו כפסק מהרי"ל וכתב אבל אנו אין נוהגין כן.

ונראה שאחר כל דברי הראשונים האלו, אפשר גם לבני ספרד להקל בזה, ובפרט שגם מהר"ח או"ז (דרשות סי' כ) שהוא מקור הדברים" סיים בזה "ומיהו נהגו העולם שכל אחד מדליק על שלום ביתו ומברך". ובפרט בזמנינו שקשה מאוד להדליק במקום שאין בו אור כלל בלא"ה, ובד"כ יהיה אור מבחוץ וכדו', וודאי יש להם לסמוך שאם אין אור מספק בבית והבית חשוך בלא הנרות - אפשר להדליק ולברך. [דמה שפקפק מהר"ח הוא על הרביעי שמדליק שאין נרותיו נצרכים כלל, אבל כל שבחול מדליק הרבה כ"כ - יכול גם בשבת להדליק ולברך על זה].

וממה שמהרי"ל הביא ראיה מיו"ט דמיירי ביום, הוכיח א"ר דאף אם אין מקום חשוך ממש שגורם לו אור מותר להדליק, כי בכל מקום יש אור גדול יותר כשמוסיף נרות. מיהו גם לדידיה ודאי צריך שיוסיף אור בצורה מורגשת², [לשון מהר"ם שהביא מהרי"ל "אינו דומה אורה של מאה נרות

א. "ובזה נסתפק מהר"ח אם ד' דרים בבית אחד והדליקו הג' והרביעי עדיין לא הדליק, כיון דהנר אינו בא אלא בשביל שלום בית וכבר יש שלום בבית אם יש לו להדליק אם לאו".

ב. ואין להוכיח ממש"כ מהר"ם בתשובה (ד"ב סי' ט' מ"ז) דשרי להדליק ביו"ט נרות בביהכ"נ אף ביום, משום דאינו דומה אור מאה נרות למאה ואחד. דכוונתו שם דמהאי טעמא אף שיש אור יום חשיב שמוסיף אור, [על ידי כמה נרות דלא מסתבר שנר אחד באור יום מוסיף אורה], דומיא דתוספת מועטת של נר מאה ואחד אחר שיש מאה, וכמו דשרי בליל יו"ט להדליק מאה ואחד נרות ולא אמרינן דחשיב לבטלה, אבל לא כתב שם דבכל נר ביום יש תוספת אורה.

וז"ל הא"ר, מסתבר בפמותות שלנו אם דולק כל הנרות אזי האור ממשיך לכל הזויות, ועוד דא"כ כשיש שני מנורות זה אצל זה לא יברכו, ולא משמע הכי מרמ"א ופוסקים, ועוד דכל שמרבין נרות אף במקום אחד נתוסף אורה בכל החדר. גם נ"ל ראיה מתשובות

למאה ואחת"]. ולא מיבעיא לדעת השל"ה שהובא במג"א דס"ל דצריך להדליק את הנרות הנוספים באיזור אחר בחדר כדי שיאירו מקום נוסף², ולא סגי שמתווספת אורה בכל החדר דודאי צריך תוספת משמעותית. עכ"פ אחר שיש אור חשמל דלוק אין מקום להדליק בברכה מדין תוספת אורה³, [אא"כ מדליק הרבה נרות בצורה שיש תוספת אורה כמו שמדליקין בביהכ"נ ביו"ט ביום כמבואר במהר"ם הנ"ל], וכמבואר במהרי"ל שאין יוצאים יד"ח בנרות שמדליקים ביום כיון שאין בהם תועלת לתוספת אורה⁴, וכן פסק המחבר בס"ט, וביותר יש ליזהר בזה ביו"ט שחל בערב שבת או במוצאי שבת⁵.

מהרי"ל סימן נג מקור דין זה דמייתי ראייה ממדליקין נרות ביום טוב בבית הכנסת אף דשרגא בטיהרא מאי מהניא, אלא כל מה דמתוסף אורה חשוב הנאה טפי עיין שם, הרי דהתם שהוא יום ממש והוא אור בכל בית הכנסת אפ"ה חשבין ליה הנאה טפי, עכ"ל. ג. של"ה מסכת שבת פרק נר מצוה אות כ"ה, וזה לשונו, ונראה לי, דעל כל פנים במנורה אחת שיש לה הרבה פיות, לא ינהגו כלל לברך כל אשה בפני עצמה, ואף רמ"א לא כתב כן, אלא כשלכל אחת מנורה בפני עצמה בזוית אחת, וכדי שיהיו מאירים כל הזויות. ואפילו בזה יותר מסתברא דברי בית יוסף, להוציא נפשיה מספק ברכה לבטלה, יעמדו כל הנשים ביחד, ואחת מברכת והשאר עונות אמן, כי עשרה שעושין מצוה אחת אחת מברכת לכולן, עכ"ל.

ד. ותוספת כבוד מוכח במהרי"ל דלא מהני לברכה ע"ש בתשובה, ואינו עניין לנר בטלה של יו"ט שדיבר בו מהר"ם בתשובה הנ"ל [שהתירו לצורך כבוד] - דלא כתב מהרי"ל לדמותו לגמרי אלא לעניין מה שכתב מהר"ם דחשיב הנאה ושמחה יותר כשמדליק נרות נוספים.

ה. וז"ל (סי' נג), וההוא גופא שכתבת שמדליקין בזויות בבית ואוכלין בחצר, כתב באגודה בפ' שאם הנרות [אינן] ארוכות שדולקות עד הלילה דהוה ברכה לבטלה. וכמה פעמים שמעתי שקורין תגר על אותו מנהג, ואמרתי דאותו מקום שדולקין שם הוה קצת חושך, שכן דרך בערב שמחשיך קצת בחדרים, ומשתמש שום דבר לאור הנר כדפי' לעיל. אבל בחופות שמשכימים הרבה ומקצתן דולקות נרות קצרות ועוד היום גדול, קשה למצוא התיירא אם לא שיהיו דולקות במרתף ובמקום חשיכה, עכ"ל.

ו. ויש להדליק כה"ג במקום שאינו מואר כ"כ ויש תועלת בנרות, ובלא זה יש חשש גדול של ברכה לבטלה.

תוספת אורה שלא במקום אכילה

הנה בכל מקום שצריך להדליק בו הטעם הוא משום שלום בית, ומש"כ רש"י שלא יכשל בעץ ואבן הוא הדוגמא הקיצונית של חוסר שלום בית שיכולה להיות בחושך מוחלט, אבל ודאי שיכול להיות דרגות רבות באמצע, וכמש"כ רש"י עצמו "ובני ביתו מצטערים לישיב בחושך" שזה ודאי גם בדרגת אור שכבר לא נכשלים ממש בהליכה.

הדין של נר במקום הסעודה הוא מדין כבוד שבת [שתהיה הסעודה במקום אור שהיא סעודה חשובה] לרש"י, או מדין עונג שבת לתוס'. ובפשטות אי אמרינן שדין נרות שבת אפשר לקיימו בתוספת אורה כיון שמוסיף שלום בית ושמחה, ה"ה שאפשר לעשות כן בשאר חדרי הבית, שגם שם יש יותר שלום בית ופחות צער כשיש יותר אור, [לא מיירי בחדר שרוצים שיהיה בו כמה שפחות אור כיון שמפריע לשינה וכיו"ב].

ומצאנו דבר חידוש בדרך החיים (הו"ד במ"ב סקמ"א) שכתב לעניין מי שמדליק בבית נרות ואח"כ אוכל בחצר, דכתב במהרי"ל דסגי משתמש בבית תשמיש הצריך אור אף קודם הלילה כיון שמוסיף לו אור, וכתב דרך החיים דהיינו דוקא תשמיש לצורך הסעודה, וכוונתו דכיון דדין הדלקה בשאר מקומות הוא משום שלא יכשל אין טעם להוסיף אחר שכבר אינו נכשל.

אבל במהרי"ל (שו"ת החדשות סי' מה) מוכח דס"ל דאף כשאינו משתמש לצורך אכילה אפשר לברך על תוספת אורה, שכתב וז"ל, אמנם בזה אני מוצא להן תקנה דסמוך לערב להאפיל אפי' במקום שיש שם חלונות, מהנר מוסיף אורה להילוכן ולתשמישן שבאותו מקום שהנר דולק שם, והו"ל תענוג ושמחה טפי ע"י הנר דלא הוי שרגא בטיהרא, ובלבד שידליק לכל הפחות עד אותו זמן דמתהני מן הנר, וכמדומה שאין שום אדם הולך לישן קודם זמן זה, ורוב נרות דולקות עד זמן זה ושפיר מתהני מיניה לשום תשמיש, וסגי כמו נר שבחדרי הבחורים דהוי לתשמיש ולא לאכילה כמו שכתב מהר"ם, עכ"ל. הרי שכתב שאם נהנה אחר הסעודה מן הנרות לשום תשמיש, אף שיש אור יום כיון שאור הנרות מוסיף אור ושמחה יכול לברך עליהם.

וכן מבואר בתשובתו בסי' נג שכתב וז"ל, על הנשים המדליקין בבהכ"נ ומברכין, אם היו מדליקים נרות שלהם או לוקחות נרות לשם כך, ומוסיפין אותם על נרות בבית הכנסת שבלאו הכי [שם], היה קצת נראה ליישב מנהגא כי אלו הנוספים לידן חשיב לשלום בית, אף על גב דבלאו הכי איכא נרות טובא בבית הכנסת, מידי דהוה ב' וג' בעלי בתים אוכלים במקום אחד, כל אחד מברך על מנורה שלו, אף על פי שיש כבר אורה מרובה, אף על גב שהא"ז גמגם בזה מכל מקום יש מנהגינו הכי. ובעניות דעתי נ"ל ליישב דכל מה דמיתוסף אורה יש ביה שלום בית טפי ושמחה יתירה להנאת אורה בכל זוויות וזוויות, דבכה"ג מדליקין נרות בבית הכנסת בי"ט אף על גב דשרגא בטיהרא מאי אהניא, וכתב מהר"ם הטעם בתשובה דלא הוה נר של בטלה דכל מה דמיתוסף נרות נהנה וחשיבה צורך היום ומצותו, ה"נ כל מה דמוסיף אורה חשיב הנאה טפי, וכן בב"ה אי הוה מוסיפין הוה אור טפי ועשוי להאיר. אף על גב דבסמ"ג כתב דכל נר שאינה לצורך [אכילה] אין מברכין עליו, ודלא ככל רבותי' שכתבו לברך כשחל יום הכיפורים בשבת דהדלקה בשבת חובה, מכל מקום חזינן דלא נהיגי כוותייהו כמו שכתבת שמדליקין בבית ואוכלים בחצר כמו שכתבו הגדולים, וא"ת התם הוה קצת לצורך אכילה שמשתמש במקום הנר לצורך מידי לאכילה, הכי נמי אפשר בבית הכנסת כעבדי מידי, דנהנה בו הלילה לצורך אכילה, וקל למצוא, עכ"ל.

ומבואר מדבריו שלדעת החולקים על הסמ"ג, וס"ל שמברכין על נר של יוה"כ אע"פ שאין שם אכילה, ודאי אפשר לברך על תוספת אורה אף שאינה במקום אכילה. אלא שאולי יש לחוש לסברת הסמ"ג ובעינן דוקא מקום אכילה, ולזה כתב דחזינן דלא חיישינן לדעתו מדמברכין כשאוכלין בחצר, ואי נימא דאין זה נגד דברי הסמ"ג דהא משתמשים שם קצת לצורך הסעודה - א"כ גם כאן אפשר להשתמש לצורך הסעודה ולצאת ידי הסמ"ג. ועכ"פ מאן דלא חייש לסמ"ג ומברך שלא במקום אכילה [כמו שפסק מהרי"ל עצמו

בסי' קמד' - ודאי יכול לברך אף על תוספת אורה שלא במקום אכילה [כל שיותר נחמד לו לשהות או להשתמש וכדו' במקום כאשר יש שם יותר אור].

דינים העולים

- א. חייבו חז"ל להדליק נר של שבת, וכלשון הגמ' 'הדלקת נר בשבת חובה', והוא קודם אף ליין לקידוש היום, ומברכים עליו כמו על כל מצוה מדברי סופרים (שו"ע סי' רסג ס"ב ס"ג וס"ה).
- ב. 'אחד האנשים ואחד הנשים חייבים להיות בבתיהם נר דלוק בשבת' (לשון הרמב"ם פ"ה ה"א והובא בשו"ע ס"ב), וצריך לדאוג שיהיה בבית עכ"פ נר אחד, ויש מכוונים לעשות ב' פתילות אחד כנגד זכור ואחד כנגד שמור (שו"ע ס"א).
- ג. המדליק במקום שיש כבר נרות דולקים והנרות שמוסיף גורמים תוספת אורה ושמחה יתירה - יכול לברך עליהם, אבל אם אין תועלת בנרות הנוספים כלל - הוי ברכה לבטלה, ולא קיים מצות הדלקת נרות (רמ"א ס"ח, שו"ע ס"ט, סי' ג').
- ד. לכתחילה יש לזהר שכל אחת תדליק בצד אחר של החדר כדי שיהיה מקום נוסף מואר, ובשעת הדחק אפשר להקל כל שיש תוספת נרגשת באור וכנ"ל (מ"ב סקל"ז, סי' ג').
- ה. אין חילוק לענין זה אם תוספת האור היא במקום שאוכלים שם או במקום שאין אוכלים שם, דבין כך ובין כך יוצאים בזה יד"ח (סי' ג).

ז. וזה לשונו שם, ונר של שבת לבחורים, במאי נסתפקת הואיל ותשב"ץ וא"ח כתבו לברך. ואי משום שאין אוכלין שם וכדברי סמ"ג דנר יו"כ לא דמי, דמ"מ הכא משתמשין לצורך אכילה להכין עליהם וכלי סעודה מה שאין כן בי"ב, וכ"ש דכול' רבוותא פסקו דיש לברך כשחל להיות יו"כ בשבת ולא חיישינן אדסמ"ג אלא חשבי ליה שלום בית אפי' בלא אכילה, עכ"ל.